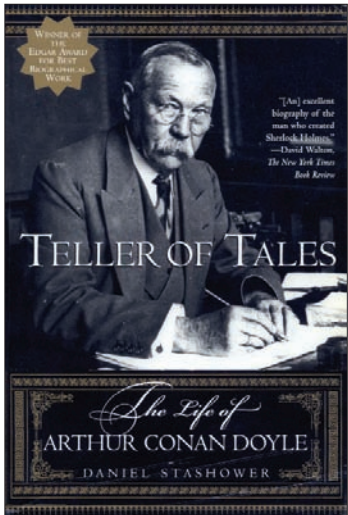

Dünyanın ən ağıllı bədii obrazına bir nəzər

Fərdi xəfiyyəçi Şerlok Holmsun ölməz surəti Artur Konan-Doylun (1859-1930) altmış hekayə və povestində öz əksini tapmış-

Artur Konan-Doylun Holms obrazı cəmiyyətin iki antipoduna qarşı

(əvvəli 7 iyun tarixli sayımızda)

Onun saxladığı ləkəlayici məktublar yandırılmış, evdən heç nə oğurlanmamışdır. Həmin qatillərin ayaq izləri və görünüşlərinin təsviri də polis tərəfindən gözden keçirilmişdir.

İnspektor Lestreyd qeyd edir ki, onlardan biri orta boylu, möhkəm bədənli, bığlı bir adamdır. Malikanənin bağbanı onunla mübarizə aparıb. Holms qətl işləmiş qadının ələ keçmədən aradan çıxma bilməsindən öz ürəyində məmnun qalaraq polis işçisini ələ salıb həmin adamın ələ doktor Uotsona oxşadığını deyəndə Lestreyd bir qədər pərt olur. Bu zabitin təvəqqəsinə isə Holms belə cavab verir ki, Milvertonu əclaf bir adam kimi tanıdığından onun kiminsə ədalətli qisasına məruz qaldığını düşünür. Odur ki, bu hadisənin araşdırmaq təklifini qətiyyətlə rədd edir. (Sitatların orijinaldan tərcüməsi bizimdir —Q.Ə.)

Əsərlə oxucuların ilk tanışlığı “Kollyerz viykli” jurnalı vasitəsilə 1904-cü ilin martında olmuş, “Strend” jurnalında isə bu əsər bir ay sonra dərc olunmuşdur. Hekayəni rus dilinə M. Litvinov çevirmişdir.

“Norvudlu bənnanın sərgüzəşti” hekayəsinin əvvəlində Holms bir gün şəhər yeməyi zamanı dostuna bildirir ki, professor Moriarti öləndən sonra London kriminal baxımdan maraqsız bir şəhərə çevrilib. Uotson isə bu fikirlə razılaşmır. Düzdür, o, dostunun təklifi ilə öz həkimlik studiyasını bir başqasına satıb xəfiyyəçinin yanına —Beyker-stritə qayıdırsa da, Holmsa müraciət edənlərin sayının əsla azalmadığını görür. Elə həmin vaxt onların yanına bir cavan adam qaranəfəs halda gəlir və özünü Hektor Mak-Farley'n kimi təqdim edərək polisin onu tezliklə tutub aparacağını deyir. Holms ona bildirir ki, görünüşündən yalnız Hektorun subay olması, yəhudiyyəti və astmadan əziyyət çəkdiyini təyin etmək olur. Hektor bütün bunları təsdiq edir və özünü Londonun ən bədbəxt adamı adlandırır.

“Mənim arzum ancaq özümü sizə çatdırıb dərdimi danışmaq idi, arxamda durduğunuzu biləndə məhbəsə rahat gedə bilərəm”. (*Артур Конан Дойл. “Полное собрание произведений о Шерлоке Холмсе в одном томе. М.2013, стр. 499).* Gələn adam hələ də Holmsun dizi üstündə olan “Deyli Teleqraf” qəzetini götürüb *“Aşağı Norvuddan olan tanınmış bənnanın qeyb olması”* başlıqlı məqaləni xəfiyyəçiyə göstərir və *“London körpüsü”* stansiyasından buraya kimi polislərin onun ardınca düşdüklerini həyəcanla məlum edir. Holmsun xahişi ilə doktor Uotson həmin məqaləni ucadan oxumağa başlayır. Orada bildirilirdi ki, keçən gecə Aşağı Norvudda mister Conas Oldakra qarşı ağır bir cinayət hadisəsi baş verdiyi ehtimal olunur. Əlli iki yaşlı və Dip Din malikanəsində yaşayan, bir qədər əvvəl yaxşı var-dövlət əldə edib təqaüdə çıxan, indi isə öz həyatındakı taxta materialları ilə kiçik biznes edən bu adamın həmin taxta qalaqlarından birinə od düşmüşdür. Əgər ev sahibinin özünün yoxa çıxması müəyyənləşdirilməmişdi, bu hadisəni adı bir insident hesab etmək olardı.

Onun iş otağındakı sənədlər dağıdılmış, həmin axşam onun evinə gəlmiş iş şəriki Grahamlı Con Hektor Mak-Farley'nin orada qoyub getdiyi çəliyində ev yiyəsinin qan izləri müəyyən edilmişdir. Ehtimal ki, orada ölüm-dirim mübarizəsi getmişdir. Cinayətdə şübhəli bilinən bu cavanın Qreşam 426 ünvanında yaşadığı təyin edilmişdir. Onun törətdiyi cinayətin səbəbi də üzə çıxmışdır. Qatilin həbsi üçün order verilmis və o, tez bir zamanda həbs olunacaq. Qurbanın paltarlarının qalıqları da yanan taxtaların arasından tapılmışdır. Ölüm hadisəsi ev yiyəsinin yataq otağında baş versə də, cəsəd hara isə aparılmışdır. Həyətdə tapılan ağır bir metal əşya isə maddi sübut kimi işə əlavə edilmişdir. Bu ağır cinayətin təhqiqi təcrübəli polis inspektoru mister Lestreydə tapşırılmışdır.

Holms gözləri yumulu halda məqalənin mətnini dinlədikdən sonra Mak-Farley'nin hələ tutulmamasının səbəbini soruşur. O isə valideynləri ilə birgə Bləkhis qəsəbəsinə qayıdığını, mister Conas Oldakrın gecədən xeyli keçənə kimi biznes işi apardığından gecəni Norvuddakı oteldə keçirdiyini, şəhər qatara minib evə qayıdana kimi bu hadisədən qətiyyəni xəbəri olmadığını məlum edir. Yalnız vəqonda bir səni-

dir. Detektiv janrdakı olan bu bədii yazılar dünyanın bir çox dillərinə tərcümə edilmişdir. Azərbaycanca isə həmin irsin bir neçə nümunəsi Beydulla Musayevin səyləri ilə rus dilindən çevrilməklə 1958-ci ildə bizim xalqa ilk dəfə çatdırılmışdır. Həmin dövrdə *“Uşaqgəncnəşr”* də *“Macərə kitabxanası”* seriyasının beşinci cildi *“Baskervillərin iti”* adı altında çap olunmuşdur. 1980-ci ildə Kamilə Nemət yazığının daha bir hekayəsini *“Ulduz”* jurnalında dərc etdirmiş, 1988-ci ildə isə Zeydulla Ağayev *“Dünya ədəbiyyatı antologiyası”*nda *“Tor körpüsü tapmacası”* adlı əsəri dilimizə çevirmişdir.

Aşağıda təqdim olunan digər iki şerlokiana nümunəsi xülasələrinin müəllifi Qabil Əhmədov isə 2003-2006-cı illərdə Bakı Slavyan Universitetinin və Respublika Yazıçılar Birliyinin təsis etdiyi *“Mütərcim”* jurnalında bu səpkidən olan dörd digər povesti həm orijinalın dilində, həm də bizim lisanda yanaşı olaraq çap etdirmişdir. Bunlar *“Masqreyvlərin ailə ritualı”*, *“Ledi Frensis Karfaksın yoxa çıxması”*, *“Qara Piter”* və *“Kürənlər ittifaqı”*dır.

Holmsun öz təhqiqatlarında tətbiq etdiyi unikal metodlar o qədər kamildir

şinin əlində qəzeti görəndə öz vəziyyətinin fənalığını başa düşür. Elə düşünür ki, ya şəhərdəki ofisində, ya da yaşadığı evdə həbs olunacaq. Amma elə “London körpüsü” stansiyasında polisler onun izinə düşürlər.

Elə həmin vaxt qapının zəngi çalınır və Lestreyd daxil olur, onu müşayiət edən iki konstebel isə qapı arxasında dururlar.

—Con Hektor Mak-Farley'n sizsiniz?
—Bəli.
—Mən sizi həbs edirəm.
—Bir dəqiqə əl saxlayın, Lestreyd, — Holms səsləndi. —Yarım saat tez, yarım saat gec, bu adam onsuz da artıq sizin əlinizdədir. Gəlin onun dediklərinə qulaq asaqla ki, vəziyyət bir az da aydınlaşsın.
Lestreyd saatına baxır və razılaşır”.

Mak-Farley'n valideynlərinin bu adamı çoxdan tanıdıqlarını və ondan aralı durmağa çalışdıqlarını deyir. Dünən günorta üçdə Oldakr onun iş otağına daxil olub öz gəlişinin səbəbini deyəndə Hektor bərk təəccüblənir. Bu adam cibindən bir neçə bloknot səhifəsi çıxarır və bunların onun vəsiyyəti olduğunu bildirir. O, Mak-Farley'ni burada özünəməxsus bütün varidatına varis kimi göstərirdi. Hektor tez həmin sənədin üzünü elə oradaca köçürür. Amma eyni zamanda gələn adamın sifətində kəskinlik izi ifadə sezi. Oldakr heç vaxt evlənmədiyi üçün varisinin olmadığını, gəncin ata-anasını tanıdığına görə hər şeyinin Hektora qalacağını bəyan edir. Amma sənədin orta hissəsində bir yeri çox aydın, qalan yerləri isə o qədər əyri-üyrü xətlə yazılmışdı ki, onları güclə oxuyub başa düşmək olurdu. Holms həmin mətnin qatarda yazıldığını üzə çıxarır. Norvuddan Londona gələn qatar isə yalnız bir yerdə dayandığından orada xətt daha rəvan çıxmışdır.

“Lestreyd bunun cinayət işinə nə dəxli ola biləcəyini xəbər aldı.
—Conas Oldakr öz vəsiyyətini və “ölümünü” elə qatarda tələsik şəkildə planlaşdırmışdır, —deyə xəfiyyəçi ona bildirdi.
—Axı bu nədən ötürüdü?
—Bu, cavan adamın varislik əmlakına tez sahib olmaq üçün onu dərhal öldürmək istəməsi fikrinə istintaqlı yönəltmək üçündür. Odur ki, Oldakr onu dərhal öz malikanəsinə çağırmışdır. Sonra evin qulluqçusu yatana kimi Hektora ləngitmiş və yola salandan sonra bu adamın gizlədilmiş əl ağacına və yataq otağına bir azca qan ləkələri yaxmışdır. Halbuki ev sahibi öldürülseydi, hər yerdə külli miqdarda qan olardı”.

Əsərdəki məxsusi predmet də elə bu əl ağacıdır. Polisler Mak-Farley'ni aparıldıqdan sonra Holms onun qoyub getdiyi vəsiyyət mətninin surətinə bir daha nəzər salır. Sonra isə o, Norvuda deyil, Hektorun yaşadığı Bləkhis qəsəbəsinə üz tutmaq qərarına gəlir və Uotsonu evdə qoyur. Axşam qayıdanda isə xəfiyyəçinin üzündə yalnız yorğunluq və ümitsizlik əlamətləri göze dəyir. O öz dostuna bildirir ki, Hektorun atası oğlunu görməyə getmiş, balacaboy və çəlimsiz bir qadın olan anası isə oğlunun qətl işlətmədiyinə qəti əminlik ifadə etmiş və Conas Oldakr isə vaxtilə bu qadını almaq istədiyini, Hektorun anasının isə ona rədd cavabı verdiyini bəyan edir. Onun əre getdiyi şəxs isə kasıb olsa da, mərd və səbatlı bir adamdır. Xanım Mak-Farley'n qeyd edir ki, oğlunun başına açdığı fəlakətə görə Oldakrı öz əli ilə öldürməyə hazırdır. Bu ailəyə Conas Oldakrdan nə miras, nə də başqa heç nə lazım deyildir.

Holms bu görüşdən sonra Norvuddakı Dip Din malikanəsinə üz tutduğunu deyir. Kerpəcdən tikilmiş həmin yaraşıqlı binanın qarşısında gözəl bitkilərdən ibarət bir bağça vardı. O öz cib dəftərcəsində həmin malikanənin sxemini çəkdiyini məlum edir. Oradakı yanmış şalvarın metal düymələri üzərində ev sahibinin dərzisinin adı —“Hiyam” sözü vardı. Yumşaq torpaqda isə bədən sürütlənməsinə aid heç bir iz yox idi. Yataq otağına keçəndə Holms orada qan izlərinin cüzi olmasını öz gözləri ilə gördüyünü bildirir. Döşəmədəki xalça üzərində yalnız bu iki adamın —ev sahibinin və Mak-Farley'nin ayaq izləri qalırdı. Sənədləri polisler zərflərə yığib toplusalar da, onların arasında qiymətli bank kağızları yox idi. Evin qulluqçusu missis Leksinqton balaca boylu, qaradüzməz, hər şeye ehtiyatla yanaşan xırda gözləri olan bir arvad idi. O, həmin gecə binanın o biri başında olan otağında bir qədər erkən yerinə girdiyini və qonağın

ki, keçən əsrin ərəfəsində Britaniya kraliçası ülyahəzrət Viktoriya öz ölkəsinin bütün aparıcı polislərinə bu Holms sərgüzəştləri ilə tanışlığı vacib bilmişdir. Onların ilkin çaplarından bir əsrdən çox vaxt keçsə də, həmin povestlər öz təravətlərini hələ də saxlayır, bu super-qabiliyyətə malik xəfiyyəçinin təhqiqatları yeni-yeni nəsilələri daha böyük qüvvə ilə özünə aludə edir. Bunun bir səbəbi də Holmsun heç də hər bir qanun pozucusunu polisin əlinə verməməsi və Tanrıdan aşağıda, dünyəvi məhkəmədən isə daha yüksəkdə durmaqla belələrinin talelərini özünün həll etməsidir.

nə iş tutduğunu görüb-əşitmədiyini xəbər verir. Bu qadın həmçinin qeyd edir ki, Oldakrın evinə gələnlər ancaq bizneslə bağlı ciddi şəxslər olurdular.

Xəfiyyəçi öz dostuna bu müəmmalı açmaqla hələlik uğur əldə edə bilmədiyinə təəssüfləndiyini məlum edir. Onun döşəməyə dağılmış sənədləri arasında öz bank hesablarından son vaxtlar çıxardığı və Kornelius adlı birisinə göndərdiyi pulun çekləri də yox idi. Belə iri məbləğləri yollamazdan əvvəl mütəq bu adamların arasında yazışmalar olmalı idisə də, onlar da üzde deyildilər.

Tezliklə inspektor Lestreyddən xəfiyyəçiyə belə bir məzmununda kiçik bir məktub gəlir: *“Mak-Farley'nin təqsirini ona sübut etmişik. Məhkəməyə göndərəcəyimiz cinayət qovluğu ilə istəsaniz, gəlib tanış ola bilərsiniz”.* Bu, Lestreydin qələbəsi demək idi. Odur ki, dostlar birgə Norvuda yollananda Holms şəhər yeməyinə əl vurmur. Hadisə yerində onları qarşılayan Lestreyd gülərək xəfiyyəçidən hər hansı bir əks-argumenti olub-olmadığını soruşanda Holms özünün son sözünü hələ demədiyini bildirir. Sonra onlar dəhlizin divarında qanlı baş barmaq izi görürlər. Holms əvvəlki gəlişində bu izin burada olmadığını deyəndə Lestreyd işi zarafata salır və *“bəlkə canı həbsdən bir gecəliyə çıxıb özü əleyhinə dəlilləri gücləndirmək istəyib”* —deyir. O, Mak-Farley'nin kitabının artıq bağlanmış olduğunu təntənəli əda ilə məlum edir.

Holms öz dostu ilə eşiyə çıxanda onları ələ saldıqı üçün bu Lestreydin dərşini verəcəyini deyir. Sonra Skortlend-Yard inspektoru yanına qayıdır, öz gəlişi ilə onun yazdığı hesabatı yarımcıq qoyur. Holms ona bu işdə tələsikliyə yol verib-vermədiyi barədə sual verir. Xəfiyyəçinin yüksək bacarığına bələd olan inspektor qələmini yerə qoyur. Sonra Holms konstebllərdən birini iki verdə su, digərini isə bir qucaq ot dalınca göndərir. Otun yansına od vurandan sonra, ikinci qisminin üstünə su tökülür, yaş otu quruya qatır. Hər yeri tüstü bürüyəndə xəfiyyəçinin tələbi ilə polisler “yanğın-yanğın” deyə bağırırlar. Bu halda dəhlizin o biri başında xəlvət bir qapı açılır və oradan bir adam dovşan kimi bayıra atılır. Holms dərhal Lestreydə deyir ki, yox olmuş mister Conas Oldakrı ona təqdim etmək istəyir. Holms yanan otun üstünə su tökmək barədə Uotsona göstəriş verir. Lestreyd isə özünü Oldakra tutur və bu bir neçə günü onun burada nə etdiyini soruşur.

“—Mən heç kime bir ziyan vurmamışam, —Oldakr dedi.
—Necə yəni heç kəsə? —deyə Holms qəzəblə səsləndi. —Siz təqsirsiz bir adamı dar ağacına yönəltməmişsiniz?
—Sizi əmin edirəm ki, bu mənim balaca bir zarafatım idi.

Holmsun göstərişi ilə konstebllər Conas Oldakrı böyük otağa aparandan sonra xəfiyyəçi polis zabitinə öz hesabatında düzəlişlər aparmağı təklif edir. Bu müəmmalı necə həll etməsi barədə Lestreydin sualına xəfiyyəçi cavab olaraq bildirir ki, bu adamın bənnanın olması öz malikanəsinin inşə edərkən kiçik gizli otaq da nəzərdə tutmasına səbəb olub. Dəhlizin kəllə tərəfindəki qapı isə xüsusi plastirlə qapandığından onu görmək mümkün deyildi. Holms buranı bayırdan və içəridən ölçəkən daxili uzunluğun altı fut az olması onu bu gizli yerin mövcudluğu fikrinə gətirib çıxarır. Həmin gizli yerə onlar özləri də gedib girə bilərdilər, amma ev sahibinin burada olması barədə onun çıxardığı nəticəyə Hektorun qanlı baş barmaq izini divara sonradan salması səbəb olur. Çünki Oldakrın öz qonağının barmaq izini yumşaldılmış mum üzərində çıxarması bu işə kömək etmişdi. Ona qan əlavə edib dəhlizin divarına vurmağı bu cavan adama qarşı dəlili artırmaq məqsədi güdürdü. Lestreyd bu qəzəbli tələnin Hektora qarşı qurulmasının səbəbini soruşanda Holms bildirir ki, bu bir vaxt bu gəncin anasının Conas Oldakra əre getməkdən imtina etməsi olur. Beləliklə, eynilə Milverton kimi Oldakrı da uzun illər şeytan idarə edirmiş.

Əsəri rus dilinə Y. Jukova tərcümə etmişdir. Onun ilkin çapı isə “Kollyerz Viykli” məcmuəsində 1903-cü ilin oktyabrında, “Strend” jurnalında isə bundan bir ay sonra həyata keçirilmişdir. (Rus dilindən buradakı sitatları isə biz çevirmişik —Q.Ə.).

QABİL ƏHMƏDOV,
ABŞ-ın Şimali İllinoys
Universitetinin Professoru.